

על הזיקה ללימוד יהדות בחינוך הממלכתי בישראל

א. דאגה בלב איש ישינה

לאחרונה התפרסמו ממצאי-סקר של המכון למחקר חברתי - שימושי בירושלים על עמדות בני העיר בשאלות ערניות וחברתיות מרכזיות.

בחינת התגבותות לתוצאות הסקר שהתרפסמו בעיתונות מלמדת על קיומו של התעניננות ודאגה. עם זה מוציעות התגבות על שאנו וחווסף דאגה מנתונים בתחוםים מסוימים אחרים.

פעמים הבינו דאגה מגילוי האידיאות הנוברת אצל בני הנוער כלפי ערכי הציונות והקיים הלאומי. דבר זה בא לידי ביטוי בממצאי הסקר. למשל: הממצא כי "50% בני הנוער מוכנים לחוות מחוץ לישראל".

אני מציע בזאת להתקקות אחרי ראשי הדברים בתחום שיש למערכת החינוך שליטה מלאה עליו, קריא: תכנית הלימודים.

מחקרים על עמדות בני הנוער מתפרנסים מדי פעם ובפעם יש בהם ממצאים שהיו צריכים להדליק נורמות אדומות אצל כל מי שעטיד העם והמדינה יקרים לו - בכלל, ואצל קברניטי החינוך - בפרט.

להלן כמה ממצאי מחקר שנערך על ידי משה ברונט, פרופ' יוסף אגסי ופרופ' יהודית בובר - אגסי, מטעם אוניברסיטת ת"א⁽¹⁾. רק 14% מהנשאלים ראו בציונות את מטרת החינוך; רק 21% סבורים, כי ציוני טוב יותר הוא גם אזרח טוב יותר. רק 25% קשורים ביחס לאומי עם תודעה ציונית.

וכך גם מתברר, כי אין חדש תחת השמש. כבר למעלה מ-20 שנה נערכים ממצאי מחקר קשים מעין אלה, המלומדים על הזיקה שבין הרופין בתודעה ציונית לבין התగבותות היידית מן הארץ. מתקći הדור ומנהיגיו לא זו בלבד שלא הרימו עזה לנוכח הממצאים הקשים האלה אלא התעלמו מהם לחלוטין. מחקר של שמעון חרמן (נערכ ב-1974 והקיף מידגס של 1875 תלמידי כיתות י"א מכל הארץ) עולה, כי קיים "קשר מובהק בין הגדרת התלמיד⁽²⁾ כציוני לבין זהותו היהודית והישראלית".

מחקר אחר של ש. חרמן שנערך בשיתוף עם אווי פרגו ויעקב הראל, על זהות יהודית⁽³⁾ עולה כי כבר בשנות ה-70 היו רק 62% מהלא-דתיים שהיו מוכנים להיוולד

בחינוך הכללי נשמעו בעבר בדבריהם של המומחים שעסקו בעניין. לבטים רבים היו את תהליכי קביעת המטרות, היעדים וגיבוש המתכוונת ללימודיו החידות בחינוך הלא-דתי. ראשיתה של ההתלבשות עד תקופה טרם המדינה. בדרך כלל היהתה מתקבלת הגישה שבוטאה ע"י צבי חזר שלא "לחזור על הגישה המסורתית כמוות שהיא"⁴⁵. אך לגבי שאלת המטרות והמתכוונת לקראת העתיד נשמעו דעות שונות בדבר הגישה החינוכית והלימודית להוראת מקצועות יהדות באוכלוסייה לא-דתית. במהלך הדינונים הרבים באהה לידי ביטוי ביקורת על מצב לימודי היהדות בחינוך הלא-דתי, וזאת לנוכח גילויים של בורות וחוסר דעתה.

כבר בשנת תשט"ז קבע פרופ' א' אורבן⁴⁶ כי: "חוסר ידיעה וקשי החתמכאות של גומרי בתיה הספר התיכוניים בענין יהדות - במושגי יסוד, במנוגים ובהליכות - הוא מן המפורשיות". במאמרו זה מובאים גם דברי ביקורת של פולוף' ע"א סימון וש' גויטין על לימודי היהדות בתבי ספר לא-דתיים. כמו כן מציין הוא בהרחבה את העורוותיהם של אחד העם וולמן אפשטיין על הrogramה של הגימנסיה העברית הראשונה⁴⁷.

ג. יחס התלמידים ללימודיו היהדות בהשוואה למקצועות חובה אחרים

על יחסם של התלמידים למקצועות השונים אפשר ללמוד מהחווי הלומדים מקצועות אלה בתחום התמחות ולא רק כמינימום הנדרש במסגרת לימודי החובה. נתון זה נמדד מדי שנה על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ומתפרסט בשנתון הסטטיסטי לישראל. להלן טבלה בה רוצזו הנתונים על התפלגות התלמידים לפי היקף לימודיהם לקרأت בחינות הבגרות בתנ"ץ ותושבע"פ בשנים תשמ"ז-תשמ"ט (החווי מכלל הלימודים):

מחדר כיהודים (לעומת 97% מהזרחיים ו-89% מהמוסתרתיים). מחקר נוסף של הרמן עללה ש-50% מהתלמידים מוכנים להנשא ללא יהודים⁴⁸. ניתן אפוא לקבוע כי מערכת החינוך הייתה יכולה כבר לפני 20 שנה לצפות מראש את התנברות היודית של בני נוער מן הארץ וזה על יסוד הממצאים שהיו בידי על אי הزادותם של הצעירים עם ערכי האומה והמדינה ועל חוסר נכונותם לפעול להגשנותם. תיוקם מיהדות הופך עם הזמן לנורמה מקובלת, כפי שעוכיה בהמשך. הרפיון בהזדהות עם ערכי הציונות והמדינה אינם עוד בגדר סוד ובשכבות מסוימות זהה העמדת המקובלת. אף התקשרות הישראלית נותנת מעין לגיטימציה לדעתם כאלה ומגעים הדברים לידי כך, שדוקא העמדה הדוגלת בערכי הגשמה וחלוציות נחשבת כחריגת וכבלתי מקובלת.

הסלידה מן הלאמנות הפכה אצל כמה מהוחזיז עט העתים להתנברות לאומי; הוקעת הגזענות הורחבה על ידי מעצבי דעת קהיל אלה לדחית גילויים טבאיים של נאמנות לאומי, לайлול באוהבי הארץ ולמייעוט ערכם של הנחוצים להפריה שמנותנית ולשמור בטחונה.

אף עתה צריך לאוזן עוז ולהתריע עוד הפעם, כי המצב עלול להחריף ולסכן את כושר העמידה בתנורי הקיום הלאומי, אם לא יהיה שיזוד מערכות בחינוך הממלכתי במדינה.

ב. שאלת היעדר תודעה יהודית

בשנות ה-60 התקיימו דיונים רבים על הצורך בחינוך לתודעה יהודית-ישראלית שמהם השתקפה דאגה מטשטוש הזהות העצמית של הנער המתנשך בישראל וזאת לנוכח העבודה, כי נוער זה מתחנן לא זיקה מחייבת לנכסי הרוח מורשת העם היהודי. הכוון שהתקבל או היה שיש לטפח את הכרות ערכי היהדות, מבלי לראות בהם תכנים מחייבים. אף המתעניים המריצים ביותר על הצורך בחיזוק התודעה היהודית לא העלו או על דעתם, כי הבורות ועם-הארצויות יגרמו עם הזמן גם לאי הזהות עם ערכי-יסוד אחרים של החברה הציונית כגון התישבות ועליה. במאמר שהתרפס לachable ב"דפים"- בטאון האגף להכשרות ע"ה, קבע מר בן-ארצלי⁴⁹ כי "החינוך הממלכתי נכשל בתחום החינוך היהודי", זהה קביעה קשה מצדיו של איש המערכת המכיר אותה מכל צדיה - מתלמיד, למורה וכמכשר מורים.

בietenios שוניים של ביקורת ושל חוסר שביעות רצון מ对照检查 לימודי היהדות

תלמידי כיתות יב בבני הספר התיכוניים עיוניים שלמדו לתעודת בגרות
(האחים מכלל הלומדים לתעודת בוגרים):

שכמוצעת מתלמידים אינס לומדים תושבע"פ בכיתה י"ב (ו זאת חוץ הנורמה
המוחיota בחינוך הממלכתי).
מקצועות החובה המועדרים ביוטר כהתמחויות בחינוך הממלכתי הם:
אנגלית 90.3% – 90.7% 97.8% – 90.7%
מתמטיקה 40.4% – 45.7% 47.1% – 42.1%
ספרות 7.0% – 10.1% 17.9% – 21.7%
מקצועות החובה שבתחנית סולם העדיפיות להתמחויות בחינוך הממלכתי הם:
תושבע"פ (תשמ"ח) – 0.3% (תשמ"ט)
תנ"ץ (תשמ"ח) – 7.3% (תשמ"ט)
גיאוגרפיה (תשמ"ח) – 4.3% (תשמ"ט)
בסיומו של דבר יוצא, כי מקצועות היהדות הם הפחות מבקשים בתחום
התעניינות והתמחויות בחינוך הממלכתי וקיימת אף מגמה שלא לעמוד בדרישות
המינימליות המחייבות במסגרת לימודי החובה. יש אמרם שהכללות מקצועות
היהודים בקטgorיה של מקצועות חובה היא הגורמת למעוות העניין בהם. וכן נקל
לבחון תקופתה של טענה זו אם נבדוק את הזיקה ללימודים היהודיות שברשות
מקצועות הבחירה המופיעים בהמשך הטבלה בשנתון תשמ"ח כ"ב/20 (עמוד 622)
לשנים מזמן שבעה מקצועות הרשומים בטבלה יש גישה ללימוד יהדות, והרי
הנתונים:

הערות	המקצוע/ מס'							יח"ל
	5	4	3	2	1	0		
הירידה בתשמ"ט בשתי המגמות נובעת מהנדניות שנכפתה על משרד החינוך ע"י האוניברסיטאות שאין מחסיבות לימים אלה למקצוע כללי.	-	-	0.3	6.2	5.2	93.9	לימודי א"י	
	-	-	-	1.6	1.7	96.7	ממי תשמ"ח	
0.1	1.9	1.0	2.6	7.8	8.6	86.6	ממ"ד תשמ"ח	
0.1	0.5	0.9	2.7	2.1	93.6	ממ"ד תשמ"ט	ממ"ד תשמ"ט	
מקצוע כללי.								
בחינוך הממ"ד מקצוע זה כולל את מחשבת ישראל.	-	-	-	1.1	3.6	96.3	פילוסופיה	
	-	-	0.1	0.6	4.8	94.5	ממי תשמ"ח	
6.0	0.2	3.6	33.5	28.9	27.8	94.5	ממ"ד תשמ"ט	
	-	0.2	13.5	25.4	19.5	41.4	ממ"ד תשמ"ט	

עלינו להזכיר איפוא לטיכומנו הקודם **בי התරומות מלימודי היהדות בכל צורה**
שהיא, תיגת התופעה המרכזית בחינוך הממלכתי.

המקצוע	מספר יחידות לימוד							הערות
	5+	4	3	2	1	0		
תנ"ץ בבתיה"ס כללים תשמ"ז	1.7	4.8	38.6	54.8	-	0.1		החינוך מחיבת 2 יח"ל לפחות
תנ"ץ בבתיה"ס כללים תשמ"ח	2.8	4.1	31.0	61.2	-	-		
תנ"ץ בבתיה"ס כללים תשמ"ט	2.7	4.6	31.9	60.7	-	-		
תנ"ץ בבתיה"ס דתיים תשמ"ז	35.7	37.8	24.9	15	-	-		החינוך מחיבות 3 יח"ל לפחות
תנ"ץ בבתיה"ס דתיים תשמ"ח	34.5	46.3	17.5	16	-	-		
תנ"ץ בבתיה"ס דתיים תשמ"ט	34.4	44.9	18.7	1.7	0.1	0.2		החינוך מחיבות 1 יח"ל לפחות
כללים תשמ"ז תושבע"פ בתיה"ס	0.1	0.1	10	18	71.3	25.7		
כללים תשמ"ח תושבע"פ בתיה"ס	0.3	-	10	12	49.5	48.0		
כללים תשמ"ט תושבע"פ בתיה"ס	0.3	-	10	11	49.1	48.5		
תושבע"פ בתיה"ס דתיים תשמ"ז	85.1	125	21	0.2	-	-		מקובל ללא אפשרות להיות מקצוע זה, אלא בהיקף נרחב.
תושבע"פ בתיה"ס תושבע"פ בתיה"ס	25	-	83.9	11.4	2.1	0.1		
תושבע"פ בתיה"ס דתיים תשמ"ט	25		83.9	11.2	1.9	0.2		

לצורך העניין נגידר כ"מזהמים" את הלומדים בرمות 4 – 5+ יחידות. בהנחה
שמתווך קבוצה זו יגדלו אהובי המקצוע, המתעניינים במחקר ומשיכי העיסוק
והעיוון בו, לשם של לאשמה.
הטבלה לעיל לומדים אלו כ"י 6.5% – 7.3% בלבד מתלמידי הממלכתי מגלים עניין
מיוחד בתנ"ץ, רק 0.3% – 0.2%

של כל בן תרבות לטסומות שמעבר לו, המכירה בנסיבות ההשראה מסרים ותיכנים של העבר אל היצירה והחויה של הווה והעתיד.

פרופ' א. שגייז הנוגע בשאלות אלה, מבחין בין חילוניות טוטאליטרית לחילוניות הומניסטיבית, ונביא את דבריו המזהירים כלשונם (ט'': "...החילוניות הטוטלייטרית פוטרת את עצמה גם מhubaufה הזואת על ידי התעלמות גמורה. העבר בתור שכזה אינו חשוב בעיניה. אין לה אלא החוויה שהיא מבקשת לעמוד מולו בכל עת חדש. היא מצמצמת, איפוא, עד למינימום את מטען ההיסטוריה, ומצינה את האדם בנוכחות המדעית שלו כריבון גם על זכרונותיו וכמספיק לעצמו, ומעצבת באופן זה אישיות רזואה, חד-ממדית, נטולת פרספקטיבה פנימית. לא כן החילוניות הומניסטיבית. היא מודעת לפרספקטיבה הפנימית של חי'i האישיות כתנאי ליצירה אישית בעלת משמעות והיא מודעת לזיקה שבין אדם לסתמות שמעבר לו, לפחות במובן התרבותי-הистורי. בלי לקבל מזרות קודמיים מסר סמכותי ובלי להציג לדורות הבאים. אין דור הווה יכול ליצור יצירה בעלת ערך. החילוניות - הומניסטיבית נזקקת, איפוא, לעבר ורוצה להמשיך את יצרתו...").

ניסוחים שונים של מטרות חינוכיות ועקרונות ללימודיו היהודיים בחינוך הממלכתי מבטאים אפוא גם התפתחויות ثברתיות המשפיעות על מערכת החינוך הפעולת במסגרת הציור ועל פי הפטשות המתחדשים בה ובהתאם לדעות הרוחות בקרבה. גם אם לא אנו נהיה המרכיבים איזוהי דרכן נכוונהшибור לו המחדך הממלכתי וגם אם לא נזהה דעה על המטרות והעקרונות, עדין ראשאים אנו לצרף קולנו לקריאה לחיסול העם-ארצות' על פי כל התפיסות והשיטות. יש לפעול במרכז לשיפור ולשינוי המצב, שכן המשך תקין של הקיום הלאומי והמשק פיתוחו של מפעל התהיה הציוני דרוש חינוך דור בעל זיקה ורחבה למסורת עמו וארצו ובועל זהות יהודית-ציונית ברורה. ב吐תני שמחaggi החינוך הממלכתי לא יטכימו הימים עט דבריו של פרופ' גויטיין⁴³ כי "ה'ה'דיבור הנוצחי - אנו כי ה' א-להיך, צרך לעמוד נגד עני המורה בכל שעור שהוא נוטן", לא רק משום שאינו עולה בקנה אחד עם העיקרונו האוטונומי, אלא מפני שבמורים ובתלמידים מסווג אחר לגמרי... רק מי שמכיר היטב את התנ"ץ יוכל להchner "לערכי יסוד של האדם כשם שאלה, עולים מן התנ"ץ בשביבנו. דעתה קלושה ושתיחת לבטה לא תאפשר לשנות את מסגרת ערכיו ודרך התבאותם... לבקר ולדוחות כמה מהם".⁴⁴

רק הלומד עמוק ייה מסוגל למלא את הציפייה שביטה צבי אדר במקומות אחר, בעין היחס של הלומד לתנ"ץ: "...אדרבא, יש מקום להתווכח אותו, וצריך להתווכח אותו, ולא עד אלא שכך הולכים בדרכיו הוא".⁴⁵

ה. ללמידה וללמידה

שוני גדול זה שבין הגישות השונות להוראת התנ"ץ והיהודים בחינוך הממלכתי

גוייטין מעריך באופן חיובי את עצם הוצאה המטרה של הקניית ערכים דתיים ממערכות המטרות של הוראת התנ"ץ בחינוך הממ' כיוון שהוא אפשר, לדעתו, התעמקות גדולה ומקיפה במטרות האחרות שהוראת התנ"ץ יכולה לשרת, כגון: חינוך מוסרי, אסתטי וללאומי, ובאטפקט הלימודי: הקנית לשון, ידיעת המולדת, היסטוריה ויסודות הסוציאולוגיה וכיו"ב.⁴⁶ אולם דומה שהנתונים שהבאנו לעיל מראים שתקוותנו לא נتمלאו, שכן ראיינו, כי היחס למקרה נשנה. מילא ברור כי דברים שכabb בגעין זה "...ואמנם כתוצאה מכל אלה רוחות חיים בישוב העברי בארץ, חייה מרובה לתנ"ץ וגבורת התהעניות בעבר עמו בארצו" - אינם מתאימים למציאות החינוכית של ימינו.

זיקה החזקה לתנ"ץ דוקא בחברה הלא-דתית, שהיה לה ביטויים וביבים בראשית ימי המדינה נעלמה לחלוון בימיינו. דברים שאמר בן-גוריון בשעתו נראים לנו כשייכים למציאות חברתית אחרת, השונה לגמרי מזו המוכרת לנו כיום. לדוגמא נצטט מדבריו:⁴⁷ " רק העט שייחס מחדש בארץ ויתערה בנוף המבاهיק מכל עמוד של ספר הספרים, - ולשון הספר תהיה לשונו הטבעית, שבה יהגה ויחלום, בידועים ובלא ידועים, - רק עם זה יפתח לפני הספר את סגור-לבו ונפשו הפנימית, ונשمات הספר ונשمات העם יהיה לאחת".

יוזמתו של בן-גוריון לקיום חידון תנ"ץ עולמי, שהפך לארען מרכזי בחגיגות יום העצמאות, הייתה לנצל על מי שהיה אמורים להיות ממשיכיו דרכו. יש כבר מי שהציגו להכennis Shinuiim בכל המבצע הזה (כבראה עקב חוסר העין שמלגה החבורה הלא-דתית בידיעת התנ"ץ ואיל העלה תלמידי החינוך הממלכתי בחידונים האלה).

DIR אלישע שפיין⁴⁸ שהיה מפמי' הוראת מקרא בחינוך הממלכתי עד שנת תש"ו, הגדר כאורינטציה עיקרית הקובעת את טוב הזיקה ללימודיו היהודיים, את "השकפת העולם הדימוקרטית - הומניסטיבית, (ש) משמעה השקפה אנטרופו-אנטנרטית, אדם אוטונומי, שהוא מקור הסמכות, לכל הכרעותיו, לרבות חקיקה, בכל תחומי חייו... ואך על פי שלא מצאת בספרות המקצועית הדגשה יתרה של השקפה זו בעיקורו על, יש להערכתי מקומות ואפשרות לבגש תכ"ל רחבה ומקיפה בתנ"ץ, שתכלול מבחר של פרקים וסוגיות שיש בהם כדי לסייע בקידום ערכי הדמוקרטיה וההומניזם וכן בטיפוחו של אדם אוטונומי".

אלא שגם זו תורה היא ולימוד היא צריכה, שאם לא כן נדרש להשלים עם מבוקש הביטויי העיקרי לדמוקרטיה ולאוטונומיה של התלמיד, יהיה רק ב"חופש" להתעלם מתרבות עמו ולצמצם את הקשר עם מורשתו, לעיתים עד כדי השחרורות גמורה ממנה.

"אוטונומיה" כואת נוגדת את המגמה לחילוניות - הומניסטיבית המודעת לזיקה

הדתי. ואלו החנוך הממלכתי צריך לפחות למימוש היעדים של "لتבין ולהסביר, לשמע, ללמידה וללמוד" - הגדרה זו מתיישבת עם כל הגישות והשיטות המקובלות עליהם.

וזאת לדעת, הריפוי הכללי בדתות היהדות בחברתנו, מביא עמו ריפוי בהזדהות עם המדינה, קיומה וערכיה. מחקרים רבים על מדות הנער הישראלי הוכיחו זאת בבירור: שיעור המתודרים עצם צעונים נמוך בשעות אחויים בחברה הלא-דתית מוגדרת זו. מוהם חשו מפניה השפעת החינוך לדת על ביה"ס הממלכתי הכלול, ומהם שטענו, כי מדובר הוא רק בחברת החומר המורשתית ולא בשימוש המשעי בו בחיה ים-יוס"⁴⁶.

לטימום: לא באננו בזה אלא להציג דברים בפני המתדיינים בנושא. יראו נא לנגד עיניהם את הנתונים הפוטטיים המצביעים על "התוצאות שבשתת" שאין עוד להתעלם מהם, ולהציג העצה מעשית הבאה לענות על גודל המצוקה של מצב לימודי היהדות.

הערות

- 1) המיצאים פורסמו ב"אוניברסיטה", בטאון אוניברסיטת ת"א, גליון 89.
- 2) פורסם ב"תפוצות הגליה", שנה ייח - קיץ תש"ז.
- 3) הספריה העיונית בשיתוף עם ספריית הפעלים תש"ם.
- 4) המחקר נערך מטעם האוניברסיטה העברית, המכון ליהדות זמננו, הוועד היהודי האמריקני נ.ג. 1970.
- 5) "דףים" - בטאון האגף להכשרת עיריה, גליון ט' עמ' 62-68.
- 6) פרופ' צבי אדר - הערכים החינוכיים של התנ"ך עמוד 2.
- 7) פרופ' איי אורבך בספריו על ציונות ויהדות.
- 8) שי גוטמן - אנטיקולופדייה חינוכית כרך ב' 1189-1193.
- 9) דוד בן-גוריון - חזון ודרך כרך אי עמוד 43.
- 10) ד"ר אלישע שפי - "דףים" בטאון האגף להכשרת עיריה, גליון ח'.
- 11) פרופ' אליעזר שביד, על היהדות והתרבות החילונית, הוצאת הקיבוץ המאוחד תשמ"א, עמוד 232.
- 12) שי גוטמן, האנטיקולופדייה החינוכית, כרך דרכי החינוך, עמוד 1191.
- 13) צבי אדר, הערכים החינוכיים של התנ"ך, עמוד 39.
- 14) צבי אדר, "דףים" גליון י' עמוד 36.
- 15) יעקב ניב, החינוך תש"ה א'.
- 16) ח' בן ארצי, דפים ט' עמ' 4; צבי אדר "דףים" י'.

מבטא חוסר אחידות בתפיסתו של הציבור החילוני את זיקתו האומנותית והדתית. אכן אין רע בפלורליזם, אלא שגム על ההבדורות היסודות ועל נורמות המינימום אין הסכמה מלאה. ביטוי לבטים אלה מצאו גם בדיונים שהתקיימו במערכות זו סביב נושא "התודעה היהודית" בתקופתו של השר המנוח זלמן ארן. וכותב על כך מוש יעקב ניב: "...מיד נפתח הוויכוח בין חוגים שונים במדינה וכן בין מפלגות ובקרב חברים שונים מتوزק המפלגות על מהותה של הגישה הדתית העשויה לבוא מתודעה זו. מוהם חשו מפניה השפעת החינוך לדת על ביה"ס הממלכתי הכלול, ומהם שטענו, כי מדובר הוא רק בחברת החומר המורשתית ולא בשימוש המשעי בו בחיה ים-יוס"⁴⁷.

ואכן הפרוטוקולים של הוועדה שמנתה לענן זה בשעתו במשרד החינוך, מלמדים, כי הוויכוח היה נוקב וקשר לשאלת אפיי היהודי של החינוך הממלכתי. אחד החששות העיקריים היה מלימוד העולול להביא לידי מעשה, מעבר למשעים המקובלים על חוגים מסוימים בחברה החלונית, או החברה החלונית כולה בהיותם מוכרים על ידם כערכים לאומיים וחברתיים (כגון: מועדי ישראל, שבת-מנוחה ומצוות שבין אדם לחברו).

הויכוח המתפתח עתה בשאלת העדפה הנינטת בתחום מסוים לימודי היהדות, על איזו בין הדגש "בחינוך הממלכתי ללימוד התנ"ך" לעומת ספרות חז"ל ומחשבת ישראל" עלול להשיט את הדיוון להיבט צדי לחולוטין של מעמד לימודי היהדות בכללותם. מושם שבן הארץ מזהיר מפניו, כי "נאבך גם את המקרה, שיישאר כמובן שאין לה הופכין", התרחש כבר בפועל והוא הדין לכל שאר מקצועות היהדות.

הים הגדול של לימודי היהדות כולל מקצועות רבים, ولو היה התלמיד מתחייב להתמחות באחד מהם, כשם שהוא מתחייב להתמחות בתחומי חשב אחר (אחו המתמחים באנגלית בחינוך הממלכתי הוא 97.8%, או בממוצע - 47.1%), היה לומד תורה ממקומות שבו חוץ ולא היה מוצא מפלט בע"מ הארץ". אין כל בעיה להציג תכנית לסטודנטים מוחרכת בהזדהות שתהייה מותאמת למגמה העיקרית שהتلמיד בוחר בה בבית הספר התיכון.

האמת הוא שקיים איזה "חחש" מפni הלימוד של מקצועות היהדות, שייכל להביא לידי המעשה הדתי ולאלה רצוי ליעץ כי יקבלו את ההדרוגיות הנרמות בשונה של תפלת השחר שלנו. החוששים ממו המעשה הדתי יפלו קדום כל להישגים במישור זה: "...להבין ולהסביר, לשמע, ללמידה וללמוד" וזה אולי ימצטetz קצת את פחדם מן התפתחותם שהם יראים ממנה כל כ' והינו, לשמר, לעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורה נון באהבה, ויחד לבנו לאהבה וליראה את שמך...".

תפילה זו פורשת לפניינו את כל שלבי המטרות לימודי היהדות; החינוך הדתי צריך לפחות למלא אחריהם במלאם, ולבזוק על פיהם את מידת הצלחתו. ואולם, לא נתעלם מכך שמן הרואין לעין בסוגיה זו ולבזוק עד כמה מצליח בכך החינוך